

TIMBRO

Förbudsministern

15 FÖRSLAG SOM SKA TA SVERIGE TILL FÖRBUDSTOPPEN

Mattias Svensson

TIMBRO • Mars 2016

MATTIAS SVENSSON ÄR kulturskribent och författare. Hans senaste böcker är *Miljöpolitik för moderater* (Fores, 2015) och *Glädjedödarna – en bok om förmynderi* (Timbro, 2011). Han har även författat den uppmärksammade rapporten *Alkoholen – en lyckad svensk liberalisering* (Timbro, 2012).

© Författaren och Timbro 2016

ISBN 978-91-7703-020-1

www.timbro.se

info@timbro.se

Innehåll

SAMMANFATTNING • 4

INLEDNING • 5

Om Nanny State Index • 6

ALKOHOL: I VÄNTAN PÅ NYA RESTRIKTIONER • 6

Bakgrund: Inga nya restriktioner sedan 1982 • 6

Springer nykterhetsrörelsens ärenden • 8

Inskränkningar av näthandel och reklam • 10

TOBAK: KRIGET MOT ALLT SOM RYKER • 12

Bakgrund: Få svenskar röker, snus kan vara en förklaring • 12

Att förbjuda det som går • 14

NARKOTIKA: EN KRAFT FÖR FORTSATTA FÖRBUD • 17

Bakgrund: Ett ledande förbudsland • 17

Fortsatt nolltolerans och kriminalisering • 19

MAT OCH VIKT: NEJ TILL FETTSKATT • 20

Bakgrund: Inte längre en tickande bomb • 20

Wikström håller sig för skatt • 23

SPEL: MYCKET PÅ SPEL FÖR WIKSTRÖMS SÄRINTRESSEN • 23

Bakgrund: Spelandet minskar • 23

Regeringen vill införa nätcensur för att skydda partiets pengar • 26

VAD VILL ALLIANSPARTIERNA? • 28

SLUTSATSER • 30

KÄLLFÖRTECKNING • 31

Sammanfattning

Femton nya förbud bara på alkohol- och tobaksområdet. Det kan bli resultatet om folkhälsominister Gabriel Wikström får igenom sin agenda och den nuvarande regeringen sitter kvar mandatperioden ut. Detta trots att Sverige redan rankas som EU:s näst mest ofria land att äta, röka och dricka i, enligt Nanny State Index 2016. De många förbuden utgör ett brott med senare decenniers försiktiga liberalisering i Sverige, och de kan inte motiveras av hälsoskäl. De är däremot krav från Wikström närstående intresseorganisationer, intressen som även gynnas av regeringens spelpolitik.

Denna genomgång av regeringens folkhälsopolitik visar bland annat att:

- Fyra nya förbud förbereds på alkoholområdet, som inte sett en alkoholpolitisk restriktion av betydelse sedan 1982. Förslagen överensstämmer med krav från närstående lobbyorganisationer, som IOGT-NTO och Systembolaget AB.
- Elva nya förbud förbereds på tobaksområdet. Svenskar röker mindre än någon annan befolkning i Europa, men har jämförelsevis milda restriktioner jämfört med övriga EU. Detta vill Gabriel Wikström ändra. Förslagen överensstämmer med krav från närstående lobbyorganisationer, som Tobaksfakta.
- Motiven för nya restriktioner, särskilt på tobaksområdet, är inte längre hälsorisker för andra, utan en uttalad vilja att motverka allt bruk, oavsett om det skadar brukaren eller andra eller inte. Vissa beteenden ska exempelvis "avnormaliseras".
- Gabriel Wikström avvisar tanken på fett- eller sockerskatt och Sverige utmärks inte av några omfattande regleringar av mat och dryck.
- Gabriel Wikström avvisar en förändring av den narkotikapolitiska modell i Sverige som jämfört med övriga Europa präglas av hög dödlighet bland missbrukare, men låg andel som prövar narkotika. Sprututbytesprojekt underlättas dock genom att kommunalt veto avskaffas.
- Regeringens spelpolitiska förslag gynnar Gabriel Wikström närstående intresseorganisationer som SSU och IOGT-NTO. Trots ett ökat utbud av spel och oregistrerade spelföretag spelar allt färre svenskar om pengar.

Inledning

Du får gärna röka. Men inte där det är trevligt att röka, som på en uteservering. Cigaretten får inte smaka för gott och förpackningen ska få dig som röker att må illa genom avskräckande bilder. Likaså får du gärna köpa lådvin på Systembolaget. Däremot ska du inte längre få beställa dyrare kvalitetsviner från exempelvis mindre ekologiska vingårdar som saknas i monopolets sortiment. Inte heller ska du få köpa alkohol från gårdar på den svenska landsbygden. Många blir förbuden och restriktionerna på enkla nöjen om folkhälsominister Gabriel Wikström får som han vill.

Sverige är enligt det nya indexet *Nanny State Index* som tagits fram av en rad tankesmedjor, bland annat Timbro, och nu presenteras för 2016 ett av Europas minst fria länder att äta, röka och dricka i. Sammantaget är bara Finland mindre fritt av 28 jämförda EU-länder. Särskilt alkohol är kringgärdat av restriktioner, bland annat Europas högsta spritskatter.

Inga nya inskränkningar av betydelse har bedömts nödvändiga på många decennier, tvärtom har det skett ett antal liberaliseringar. Sedan rökning förbjöds på uteserveringar för tio år sedan har inte heller tobak reglerats ytterligare. Sverige är relativt fritt på det här området jämfört med många andra EU-länder, inte minst genom vårt undantag från EU:s snusförbud. Samtidigt har Sverige den lägsta andelen rökare i Europa.

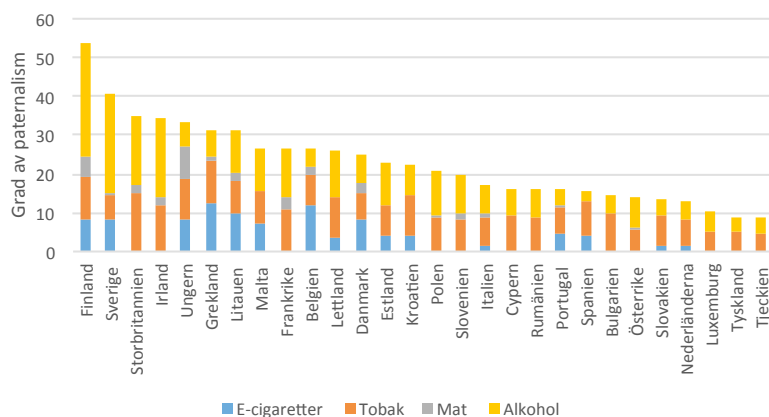
Gabriel Wikströms gärning som folkhälsominister ser ut att bli ett radikalt brott med både liberaliseringstrenden på alkoholområdet och den relativa friheten på tobaksområdet. Mycket talar för att Gabriel Wikström, om han och regeringen sitter kvar, blir den första ministern sedan 1982 att lägga fram ett restriktivt beslut av betydelse på alkoholområdet. Han utsågs till sjukvårds-, idrotts- och folkhälsominister hösten 2014. Han kom då direkt från rollen som ordförande för det Socialdemokratiska ungdomsförbundet SSU. Redan tidigt stod det klart att Wikström står nära intresseorganisationer som vill ha striktare reglering av alkohol och tobak.

Den här rapporten går igenom aktuella utredningar och ministrarnas avsiktsförklaringar. Slutsatsen är att det kan bli så många som 15 nya förbud på alkoholens och tobakens område under mandatperioden, samtidigt som inga liberaliseringar föreslås. Epitetet ”förbudsministern” är inte utan fog.

Samtidigt är det inte hela bilden. Trots att det för tio år sedan larmades om en okontrollerbar ”fetmabomb” har Sverige inte särskilt många restriktioner på livsmedelsområdet och Gabriel Wikström har avfärdat tanken att beskatta socker eller fett. Vare sig när det gäller viktrelaterade hälsobesvär eller när det gäller problemspelande tycks problemen öka. Inte heller framstår EU:s friaste länder att äta, dricka och röka i som särskilt avskräckande. Enligt *Nanny State Index* 2016

rankas Tjeckien och Tyskland som de friaste, följt av Luxemburg och Nederländerna.

Nanny State Index 2016 – Sverige Europas näst mest paternalistiska land

Figur 1.

Om Nanny State Index

Nanny State Index är den första översiktliga sammanställningen av paternalistisk livsstilsreglering i Europa. Genom 32 kriterier från områdena mat, läsk, alkohol, tobak och e-cigaretter identifieras de bästa och värsta länderna att äta, dricka, röka och ånga i. Det är ett pan-europeiskt projekt som koordinerats av European Policy Information Center (Epicenter) och redigerat av Christopher Snowdon vid Institute for Economic Affairs.

Studien finns tillgänglig på <www.nannystateindex.org>.

Alkohol: I väntan på nya restriktioner

Bakgrund: Inga nya restriktioner sedan 1982

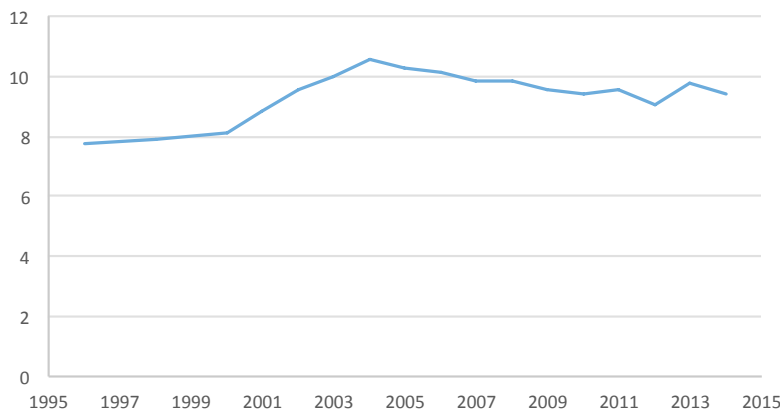
1982. En 17-årig Mats Wilander blir den yngste någonsin att vinna Franska öppna mästerskapen i tennis. Gyllene Tiders "Sommartider" och Tomas Ledins "Sommaren är kort" går in på topplistora. Fågeldansen, ursprungligen från Tyskland, sprider sig över världen. På bio-erna är det premiär för E.T., Blade Runner och Fanny och Alexander. En bok av poeten Lars Gustafsson kostar 22:95 kr. Det är året för "det sista/senaste restriktiva alkoholpolitiska beslut av betydelse som fattats i Sveriges riksdag".¹

Sverige är känt för sin restriktiva alkoholpolitik. I Nanny State Index 2016 är vi det mest ofria landet efter Finland; med höga alkoholskatter,

annonsrestriktioner och ett statligt butiksmonopol. Mindre känt är att alkoholpolitiken luckrats upp under senare decennier. Efter att Sverige under Centerpartiets Karin Söders tid som socialminister beslutade om lördagsstängt på Systembolaget 1982, har politiken liberaliserats.

Sverige avskaffade 1994, inför EU-medlemskapet, fem av sex statliga alkoholmonopol: import, export, tillverkning, försäljning till butik och försäljning till restaurang. Det sista monopolet, butiks-försäljning, har fått utökade öppettider, fler butiker, självplockning och ett betydligt större och bredare sortiment, där bland annat ale, cider, alkoholisk och lådvin tillkommit. Serveringstillstånd för öl, vin och sprit har ökat från omkring 2 000 1985 till omkring 10 000 2009, och det är sedan 1993 tillåtet att ha öppet till klockan 05 mot tidigare 03. Sedan 2004 får vi ta med full ranson alkohol hem från resor inom EU, vilket innebär 10 liter spritdryck, 20 liter mellanprodukter, 90 liter vin samt 110 liter öl, jämfört med tidigare 1 liter spritdryck eller 2 liter starkvin (inklusive mousserande vin), 4 liter vin eller 16 liter starköl. Alkoholreklam och personlig import av alkohol har tillåtits efter utslag i EG-domstolen på 2000-talet.

Alkoholkonsumtion i Sverige, liter ren alkohol per person och år

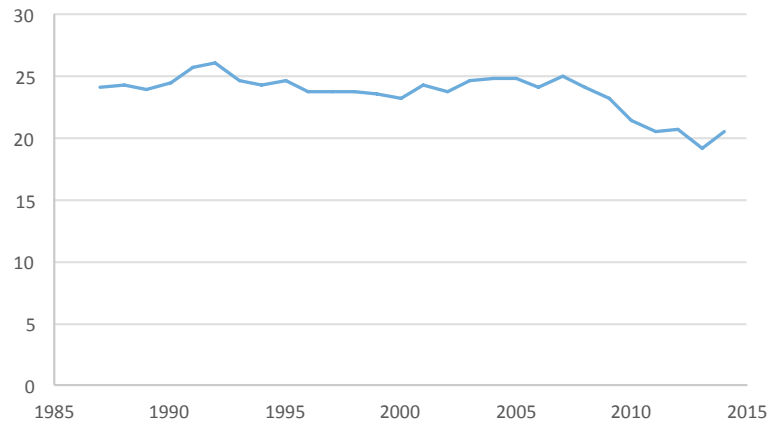
Figur 2.

Källa: Ramstedt (2010) och Trolldal & Leifman (2015).

Trots farhågorna har avregleringen inte lett till ohämmat drickande, ökat våld eller fler alkoholrelaterade dödsfall. Till en början ökade genomsnittskonsumtionen från omkring 8 liter 1996 till 10,5 liter 2004. Därefter har genomsnittskonsumtionen minskat till dagens 9,4 liter per person, vilket framgår av figur 2. När svenskarna fick ta in lika stor ranson som andra européer, använde vi den här friheten till att ta in och dricka något mindre än tidigare. Dessutom har den alkoholrelaterade dödligheten legat stabilt och till och med minskat något under perioden (från 1987 fram till en liten ökning från 2013 till 2014, se figur

3)². Alkoholrelaterade skador ökade inte som befarat³ och alkoholrelaterat dödligt våld har minskat mer än annat dödligt våld under 1990- och 2000-talen.⁴ Utvärderingar har visat att vare sig lördagsöppet på Systembolaget eller utökade öppettider på krogen har inneburit mer våld.⁵

Alkoholrelaterad dödlighet i Sverige, per 100 000 invånare

Figur 3.
Källa: Socialstyrelsen (2015).

Liberaliseringarna har drivits av entreprenörskap och yttre tryck, främst genom medlemskapet i EU och tryck från opinionen. Svenska politiker har sällan varit pådrivande, och en stark lobby från intresseorganisationer som IOGT-NTO och Systembolaget har motarbetat det mesta i liberaliseringsväg. Få känner exempelvis till att Systembolaget, som i dag gör reklam för sitt stora utbud, har motsatt sig de flesta produkter de nu marknadsför. Det är i stället den anonyma myndigheten Alkoholsortimentsnämnden som sett till att vi fått bland annat alkoholisk och lådvin genom att tillämpa EU:s lagstiftning. Systembolaget fortsätter kampen för att slippa öka sitt utbud med de medel som finns, även om det i dag mest består i att ha synpunkter på etiketterna på öl- och vinflaskor, som man bland annat har upplevt som för sexiga eller – genom att ha flygplan eller tåg på etiketterna – dragit tankarna till rattfylla.

Springer nykterhetsrörelsens ärenden

En av de första saker Gabriel Wikström gjorde som minister var att lägga ner en utredning tillsatt av den tidigare alliansregeringen om att tillåta gårdsförsäljning av alkohol, ett besked han gav i en debattartikel skriven gemensamt med nykterhetsorganisationen IOGT-NTO:s dåva-

2. Socialstyrelsen (2015a).

3. CAN (2010).

4. BRÅ (2011).

5. Norström & Skog (2001). Samt: "Det har inte visats att de sena serveringstiderna lett till fler brott, däremot inträffar brotten numera vid andra tidpunkter." Statens folkhälsoinstitut (2003).

rande ordförande Anna Carlstedt.⁶ Det uppmärksammades redan i oktober att det fanns direktkontakt mellan Wikström och IOGT-NTO via hans efterträdare på SSU:s ordförandepost, Ellinor Eriksson.

– Eftersom jag har tät kontakt med Gabriel Wikström och alltså bara är ett sms bort från en av våra viktigaste makthavare, så är det inte svårt att räkna ut att IOGT-NTO, via mig, har en direktkanal till makten, sade Eriksson till IOGT-NTO:s tidning Accent.⁷

Wikström har själv ställt upp för IOGT-NTO:s julkampanj Vit jul. Det kan låta hedervärt att uppmärksamma barn som far illa under helgerna på grund av vuxnas drickande, men Vit jul är en kampanj för helnykterhet i alla familjer.⁸ I samband med denna kampanj har Wikström spridit en av nykterhetsrörelsen ofta upprepad myt om att så kallat riskbruk hos föräldrarna skulle vara skadligt för barnen, något som bestämt tillbakavisats av Folkhälsoinstitutet.

– Vi vet att det är flera hundratusentals barn som lever i familjer där en eller flera vuxna har ett riskbruk av alkohol och det är klart att både barnen, men också de vuxna som har ett riskbruk, blir hjälpta av att man kan skapa den här typen av tillfällen som är alkoholfria⁹, sade Wikström i samband med Vit jul-kampanjen 2015.

Vad är då ett riskbruk? Att en gång i månaden dricka fler än fem öl (fyra för kvinnor) vid samma tillfälle. Det är nämligen inte hälsosamt att någonsin bli berusad. (Alternativt att i snitt dricka mer än två standardglas (15 cl) vin om dagen som man, eller nio glas per vecka som kvinna.) Men är så kallad riskkonsumtion farligt för barnen? Blir man en dålig förälder? Självklart inte. Eller med Folkhälsoinstitutets ord:

Enligt rapporten lever ca 20 procent av alla barn (ca 385 000 barn) i hushåll där någon vuxen dricker så mycket alkohol att *föräldrarnas egen hälsa riskeras*, så kallat riskbruk. Det är *viktigt att skilja den skattningen* från antalet barn och ungdomar som har sviktande stöd i familjer pga. föräldrars missbruksproblem.¹⁰ (mina kursiveringar)

Två olika saker som medvetet blandas ihop av IOGT-NTO, en organisation vars syfte är att alla ska vara helnyktra. Nu har vi en ansvarig minister som gör gemensam sak med nykterhetsrörelsen och upprepar deras myter i strid med kända fakta.

En annan lobbyaktör är Systembolaget, som kampanjar för att behålla sitt monopol på alkoholförsäljning i butik till allmänheten. De har under senare år, exempelvis i Almedalen, drivit frågan om att förbjuda privatimport av alkohol, som bland annat sker genom olika vinklubbar. Ansvarig var bland andra Helena Paues, som hösten 2014 gick direkt från Systembolagets avdelning för samhällspåverkan, till att bli presssekreterare hos Gabriel Wikström på Socialdepartementet.

6. Wikström & Carlstedt (2014).

7. Zaitzewsky Rundgren (2014).

8. Vit jul (2015).

9. Sveriges Radio (2015).

10. Statens folkhälsoinstitut (2010).

Inskränkningar av näthandel och reklam

Trots att han hittills inte lagt några sådana förslag talar mycket för att Gabriel Wikström, om han och regeringen sitter kvar, blir den första ministern sedan 1982 att lägga fram ett restriktivt beslut av betydelse på alkoholområdet. De två restriktioner som främst är aktuella toppar Systembolagets respektive IOGT-NTO:s önskelistor, och skulle rulla tillbaka två mindre men betydelsefulla liberaliseringar på senare år: nätimporten och reklamen.

Genom den så kallade Rosengrendomen 2007 fick svenskar rätt att importera alkohol för eget bruk, givet att svenska skatter betalas. Det skapade en nischmarknad för 0,13 liter av de 9,4 liter alkohol svensken i genomsnitt dricker. Vanligtvis handlar det om vinklubbar som erbjuder ett rikare sortiment än det svenska monopolet, inte minst för viner i prisklassen över 100 kr per flaska.

Nätimporten som sker enligt EU:s regelverk har varit föremål för intensiv lobbying av Systembolaget, och även IOGT-NTO. Vinklubbar som hjälper privatpersoner med import har polisanmälts¹¹ och frågan har varit högst på agendan för Systembolagets arrangemang i Almedalen under senare år. Det är alltså en fråga som lyfts för stora pengar och finansierats med offentliga medel.

Redan under alliansregeringen tillsattes en utredning av Jörgen Hettne som landade i ett antal förslag som i praktiken skulle försvåra verksamheten för aktörer som hjälper privatpersoner att importera alkohol.¹² Bland annat skulle leverans bara få ske under tider då Systembolaget har öppet och till personens hem, inte till ett utlämningsställe, det vill säga bara hemleverans under tider då folk vanligtvis är på jobbet. Syftet är att stänga möjligheten för svenskar att få del av det större alkoholutbud som andra länders konsumenter har tillgång till.

Gabriel Wikström har inte lagt fram något lagförslag baserat på denna utredning. Anledningen är att han vill gå betydligt längre, och helt förbjuda distansförsäljning.¹³ Regeringen har därför inväntat en dom i EU-domstolen i det finska alkotaxi-målet, som också rör villkoren för import.¹⁴

Wikström utlovar i en intervju i IOGT-NTO:s tidning Accent (7/12 2015) även restriktioner för alkoholreklam. Han är beredd att hindra

11. Polisanmälan lämnades in av IOGT-NTO 10 november 2011, men mycket talar för att Systembolaget låg bakom. En av de anmälda importörerna, Peder Molin, lade ut webbstatistik som visade att hans sida inte hade besökts av IOGT-NTO i mer än 12 sekunder, medan däremot Systembolaget och deras advokatbyrå gjort åtskilliga besök, framför allt före polisanmälan. Molin blev sedermera den ende som dömdes. Detta på teknikaliteten att hans företag var registrerat i Sverige och trots att alla skatter betalats in på den ringa import som förekom av österrikiska ekologiska kvalitetsviner. Se Molin (2011).

12. SOU 2014:58.

13. Wikström (2015a).

14. Efter ett förhandsbesked stoppar den finska tullen numera all privatimport där säljaren ombesörjt transporten, även om skatter är inbetalda. *Hufvudstadsbladet* (2015).

företagens rätt att marknadsföra lagliga produkter. På frågan om reklam för alkohol kan totalförbjudas svarar Wikström:

– Ja, jag säger inte att det är omöjligt. Vi ska inte begränsa vår egen tanke och kreativitet. Vi måste våga ifrågasätta principer. Jag är inte främmande för någon tanke.¹⁵

Vad är det som försvårar för Gabriel Wikström att förbjuda alkoholreklam? Ett antal grundläggande fri- och rättigheter; företagens kommersiella yttrandefrihet och näringsfrihet, liksom konsumenternas rätt att få kännedom om nya produkter och dess egenskaper. Det bör också noteras att ett reklamförbud inte bara skulle slå direkt mot yttrandefriheten, utan också indirekt genom att beröva fria och oberoende medier annonsintäkter. En åtgärd som i dagens ekonomiskt ansträngda läge kan få betydande konsekvenser på medieutbudet. Det är sådana fri- och rättigheter som Gabriel Wikström vill mobilisera sin tanke och kreativitet för att kunna inskränka.

Men än så länge saknas lagförslag på alkoholområdet. Vi kan också vara tacksamma för att i den första rödgröna budgeten, som antogs hösten 2015, fanns inga förslag på alkoholskatteshöjningar. En välkommen kontrast till de båda tidigare årens alliansbudgetar som båda höjde skatterna betydligt. Den 1 januari 2014 höjdes öl- och vinskatten med 7 procent och spritskatten med 1 procent och 1 januari 2015 höjdes öl- och vinskatten med 9 procent och spritskatten med 1 procent. Men 2016 slapp vi alltså en ytterligare höjning.¹⁶

Planerade förbud:

- Förbud för butiker att lämna ut beställd alkohol till personer över 20 år som beställt den.
- Förbud att leverera beställd alkohol hem till personer på andra tider än kontorstid (Systembolagets öppettider).
- Förbud som går utöver de ovanstående för att hindra distributörer att assistera personer som vill importera alkohol från utlandet.
- Så omfattande förbud mot alkoholreklam som är legalt möjligt.

Planerade liberaliseringar:

- Saknas.

15. Ekeröth (2015).

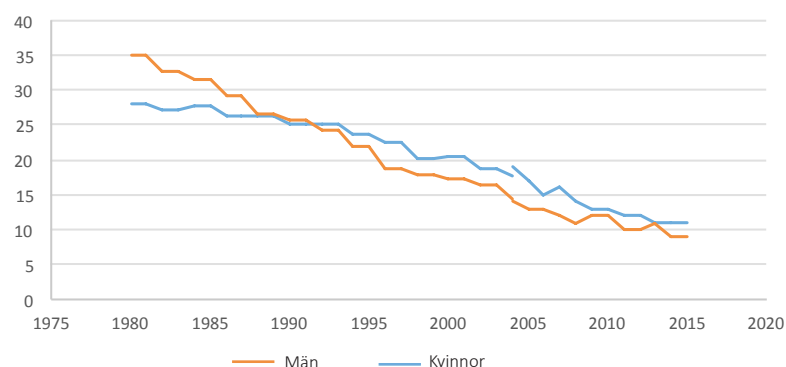
16. De rödgröna budgetförslagen innehöll också motsvarande skatteshöjningar. Att notera är också den betydligt högre skatteshöjningen på öl och vin, trots att betydligt fler hälsoproblem har tydligare koppling till sprit. Däremot är införsel och smuggling av sprit betydligt vanligare, varför en skatteshöjning snabbare styr konsumtionen dit. Skatteshöjningarna har alltså tillkommit av fiskala skäl, och trots att de kanske styr alkoholkonsumtionen mot sprit snarare än öl och vin.

Tobak: Kriget mot allt som ryker

Bakgrund: Få svenskar röker, snus kan vara en förklaring

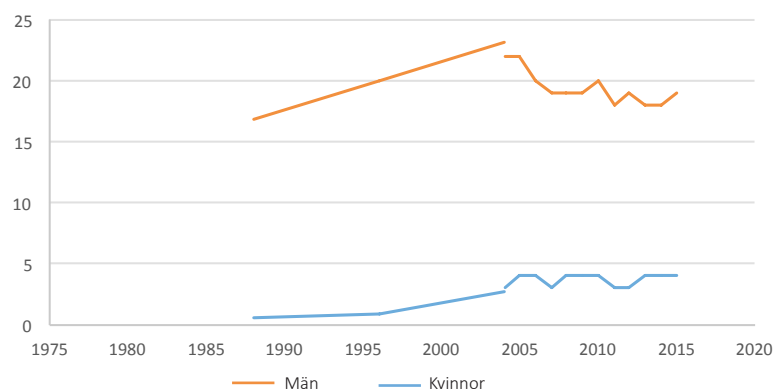
Dagligrökandet i Sverige har minskat kontinuerligt sedan omkring 1980. I så gott som varje ålderskategori har en betydande majoritet före detta dagligrökare slutat. I takt med att problemet blivit mindre har förbud och restriktioner tagit en allt större plats.

Andel dagliga rökare

Figur 4.
Källa: SCB, Folkhälsomyndigheten.

Andel dagliga snusare

Figur 5.
Källa: SCB, Folkhälsomyndigheten.

Att Sverige har den lägsta andelen dagligrökare i världen¹⁷ beror inte på att vi skulle ha mer långtgående förbud än i andra länder. Som framgår av Nanny State Index 2016 är Sverige tvärtom på tobaksområdet ett av de mindre ofria länderna inom EU. Trenden att förbjuda rökning på allt fler platser och att motarbeta rökning också med så extrema metoder som att retuschera bort cigaretter och cigarrer från historiska porträtt

och kräva rökfrihet på film, eller genom att inskränka företagens rätt både att annonsera och att ens ha sitt varumärke på förpackningen, har varit betydligt mer påtaglig på många andra håll i västvärlden. Argumenten till stöd för åtgärderna har gått från en tillit till information och egna beslut, via argument om att rökning skadar andra, till att numera allt oftare handla om ett ideologiskt mål att helt eliminera allt bruk av tobak. Sverige har mera följt än lett denna trend.

Varför Sverige har en lägre andel rökare är oklart, men en hypotes är att bruket av snus är legalt och utbrett. Snusbruket har som framgår i figur 5 ökat under samma decennier som rökandet minskat. Snusarna är till övervägande del män och i Sverige röker färre män än kvinnor, medan det omvända stämmer i nästan alla andra länder.¹⁸ Många som drar ner på rökandet eller slutar röka uppger att de brukar snus i stället, och det har även gjorts studier utanför Sverige som tyder på att snusande kan underlätta för den som vill sluta röka.¹⁹ Snusande är förknippat med betydligt lägre hälsorisker än cigarettökning, men för den som har det ideologiska målet att eliminera allt bruk av tobak är sådana fakta av underordnad betydelse.²⁰

I takt med den minskande dagligrökningen är en annan sak värd att notera. Gruppen som röker ibland (se figur 6) är i stort sett oförändrad under 2000-talet, och i stort sett lika stor som dagligrökarna på lite drygt 10 procent. Den är dessutom koncentrerad till ålderssegmenten 16–29 och 30–44 år.²¹ Det innebär att en stor grupp som röker gör det på sätt som inte alls har de negativa effekter på hälsan som dagligrökande under hela livet har. Den som röker dagligen under sitt liv riskerar att förkorta det med i genomsnitt runt tio år. Inte ens dagligrökare löper dock någon större risk för livstidsförkortning om de väljer att sluta före 35–40 års ålder.²² För sällanrökare som slutar i samma ålder är hälsoriskerna förstås ännu mindre. Ingen kan hävda att rökning är ofarligt, men det blir alltmer uppenbart att många röker cigaretter och andra rökverk på ett sätt som inte är förenat med de stora hälsofaror som tidigare varit huvudmotivet till att staten sätter sig över människors egen vilja genom restriktioner och förbud.

18. Tobaksexperten Simon Chapman (2016) går så långt som att lista påståendet att kvinnor och flickor röker mer än män och pojkar som den första bland myter om rökning som vägrar dö. Men det är ett genomgående mönster i Sverige sedan 1990-talet.

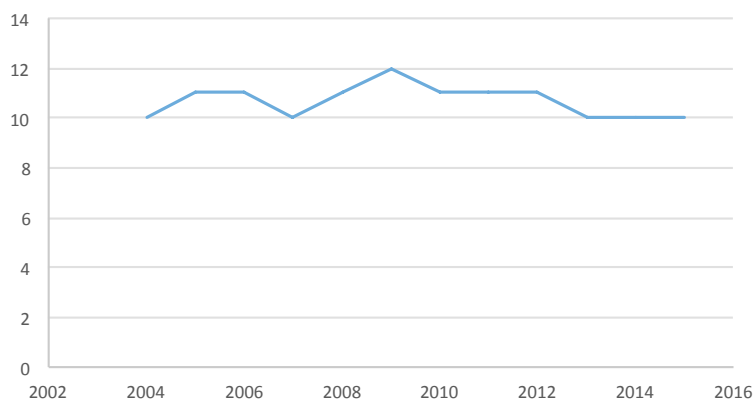
19. Joksic et al (2011).

20. Bolinder (2012).

21. Folkhälsomyndigheten (2016).

22. "Rökstopp upp till ca 40 års ålder var oftast liktydigt med samma livslängd som icke-rökarnas." Giljam (2012).

Andel som röker då och då

Figur 6.
Källa: Folkhälsomyndigheten.

Att förbjuda det som går

På tobaksområdet har Gabriel Wikström redan gjort skäl för epitetet ”förbudsminister”. Regeringen har gått snabbt fram med att implementera ett EU-direktiv som bland annat kräver att de bilder och varningstexter som misspyder cigarettpaketen ska utökas till 65 procent av paketen. Cigaretter med ”karaktäristisk smak” förbjuds också, bland annat mentolcigaretter, liksom information på paketen om vad cigaretterna innehåller. Direktivet ska vara genomfört senast 20 maj 2016.²³

Gabriel Wikström gav därutöver nya tilläggsdirektiv till den sittande ”Utredningen om ett genomförande av EU:s tobaksprodukt direktiv” för att kunna genomföra ytterligare förbud och restriktioner (EU-direktiv är dessvärre minimidirektiv, medlemsstater kan förbjuda ännu mer, men inte mindre). Dels om att förbjuda rökning på uteserveringar och andra platser utomhus, dels om ett exponeringsförbud för tobaksprodukter i butikerna där de säljs. En särskild utredning ska också utreda ”neutrala paket”, där företaget inte ens får ha sin logotyp eller några kännetecken på sitt eget paket för sin legala produkt. Den särskilda utredningen ska pröva alla juridiska möjligheter att kringgå varumärkeslagen, eftersom ”neutrala paket” är en uppenbar och betydande kränkning av denna lag.²⁴ Precis som på alkoholområdet är Gabriel Wikström redo att pröva varje möjlighet och varje legalt kryphål för att inskränka grundlagsfästa fri- och rättigheter.

I samband med lanseringen av dessa tilläggsdirektiv gick regeringen ut med budskapet att ett antal intresseorganisationer, vanligen finansierade med skattepengar, stöder regeringens politik. Återigen ser vi alltså ett nära och öppet samarbete mellan Wikström och en extrem restriktionslobby. Företrädare för Tobaksfakta och dess olika yrkesgrannar Läkare mot tobak, Lärare mot tobak, Psykologer mot tobak och så vidare, driver en linje som går ut på nolltolerans mot allt slags tobaks-

23. Regeringskansliet (2015a).

24. Regeringskansliet (2015b).

bruk. Gunilla Bolinder, Tobaksfakta och Läkare mot tobak, använder en retorik som liknar helnykteristernas om ”målsättningen att minska all form av kemiskt beroende i samhället” och om att inte ”acceptera nikotinets roll som psykoaktivt stimulansmedel i vår kultur”, väl medveten om att detta går bortom vetenskaplig evidens och är en fråga om ”perspektiv” där det inte finns ”rätt eller fel”.²⁵ Denna oförsonliga kamp mot allt slags tobaksbruk har Gabriel Wikström och regeringen ställt sig bakom genom att anamma dess slagord om Tobacco Endgame, att sätta ”ett slutdatum för rökning i Sverige”.²⁶

När Tobaksdirektivutredningens²⁷ förslag presenterades 1 mars 2016 kunde de nog sägas vara allt Gabriel Wikström hoppades på. Utredningen vill förbjuda rökning på samtliga landets uteserveringar, liksom i parker och på hållplatser. Butiker som vill sälja tobak måste gömma undan produkterna om de också säljer andra varor. Information om smak eller liknande får inte heller framgå på förpackningen. Även e-cigaretter, vattenpipor och liknande ska omfattas av rökförbudet, och även snuset av exponeringsförbud och förbud mot uppgifter om smak på förpackningen.²⁸ Regeringen avser att återkomma med en proposition under våren.

Här framgår en betydande förskjutning i argumentationen. När rökförbud på krogar och restauranger infördes 2005 hävdades det vara en fråga om arbetsmiljön för de restauranganställda. De kända riskerna med att röka ansågs fortfarande vara individens eget val, och att inskränka rökning med lagstiftning krävde något slags hälsorisk. Nu har förbudsvännerna helt släppt fikonlöven och slutat låta påskina att det skulle handla om att skydda andras hälsa. Att människor röker utomhus saknar kända skadeverkningar på allmänheten.²⁹ Nu talas det i stället om ”att avnormalisera beteendet att röka”, som utredaren Göran Lundahl formulerar saken.³⁰

Att snus skulle kunna ha en skademinimerande betydelse genom att underlätta för vissa att röka mindre eller sluta helt, har utredningen också valt att strunta i:

Oavsett hur det förhåller sig med bedömningarna av snus som rökavvänjningsmedel eller snusets mindre farlighet jämfört med cigaretter, konstaterar vi att den tobakspolitiska utgångspunkten är att det inte ska göras skillnad mellan olika former av tobak.³¹

25. Bolinder (2012).

26. Tobacco Endgame förekommer i två varianter. En försiktigare definition talar om ”ett mål-datum då rökningen ska vara starkt reducerad och inte längre utgöra ett dominerande folk-hälsoproblem”, men Tobaksfakta talar om ett ”rökfritt Sverige” och intar en lika oförsonlig hållning mot allt slags tobaksbruk, även snusande. Regeringskansliet (2016).

27. SOU 2016:14.

28. Ibid.

29. ”[S]åvitt jag vet [finns] ingen evidens för att passiv rökning utomhus skulle orsaka några särskilda hälsoeffekter hos allmänheten.” Magnus Stenbeck, tobaksforskare vid Karolinska Institutet, SVT Nyheter (2015).

30. Tobaksfakta (2016).

31. SOU 2016:14, sid 123.

Rökförbudet på krogar och restauranger från 2005 har för många blivit en fungerande kompromiss. Krogar och restauranger fick efter förbudet fler besökare, vilket tyder på att kunderna varit nöjda. Många uppskattar rökfriheten inomhus. Men också möjligheten att få röka ihop med alkoholkonsumtion, något som förblev enkelt, inte minst eftersom antalet uteserveringar ökat efter rökförbudet. I Sverige har förbudet efterlevts utan större problem. Något annat är kanske inte att vänta i ett land med så få rökare. I länder där en högre andel av befolkningen faktiskt röker har förbudet haft tråkigare konsekvenser; bland annat har krogdöden accelererat i Storbritannien.³² Förslaget om rökförbud också på uteserveringar visar att fungerande kompromisser inte är vad tobaksmotståndarna eftersträvar.

Under Gabriel Wikström har Sverige lämnat synen på tobak som något som vuxna människor givet dess kända hälsorisker har rätt att nyttja, låt vara under restriktioner som motiveras av hänsyn till andra. Den nya ideologin är att tobak och rökning i alla dess former ska jagas och förbjudas tills bruk över huvud taget inte förekommer, och detta oavsett om det alls finns hälsorisker för brukare eller omgivning. Politikens uppgift blir att med alla medel åsidosätta de lagar och människors fri- och rättigheter som står i vägen för denna kamp.

Än så länge är det dock tillåtet att röka. Förbud mot att röka där det är trevligt, som på uteserveringar, förbud mot att cigaretter smakar gott (mentol etc) och påbud om att cigarettpaket ska inge äckelkänslor, tar som så många andra förmyndarförslag glädjen ur aktiviteten snabbare än de hindrar den. Gabriel Wikströms praktiska agenda är: Rök gärna, bara du mår dåligt av det.

Planerade förbud:

- Förbud mot att sälja för små cigarettförpackningar (antalskravet skärps).
- Förbud mot cigaretter med ”karaktäristisk smak” (mentolcigaretter).
- Förbud mot att röka cigaretter på uteserveringar.
- Förbud mot att röka cigaretter i parker, på perronger och hållplatser.
- Förbud mot att röka e-cigaretter på uteserveringar.
- Förbud mot att röka e-cigaretter i parker, på perronger och hållplatser.
- Förbud mot att exponera cigaretter i butiker som också säljer andra varor.

32. Nedläggningstakten har accelererat märkbart sedan rökförbudet 2006. En skattning är att rökförbudet ihop med andra regleringar och skatter förklarar nedläggningen av omkring 6 000 pubar. Snowdon (2014).

- Förbud mot information om smak och vissa andra konsumentuppgifter på cigarettförpackningen.
- Förbud mot att exponera snus i butiker som också säljer andra varor.
- Förbud mot information om smak och vissa andra konsumentuppgifter på snusdosan.
- Förbud mot att företagets varumärke förekommer på cigarettförpackningar.

Föreslagna liberaliseringar:

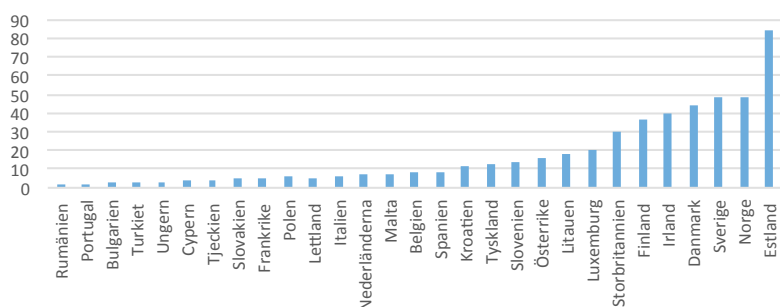
- Saknas.

Narkotika: En kraft för fortsatta förbud

Bakgrund: Ett ledande förbudsland

Sverige avviker i Europa med en hårdare syn på bruk och innehav av narkotika.³³ Antalet personer som lagförts för narkotikabrott kom i Sverige att närapå fördubblas mellan 1997 och 2006³⁴, och har fortsatt att öka fram till 2012, med en minskning 2013. Det är framför allt domar för ringa narkotikabrott som bruk och innehav som ligger bakom ökningen. Mellan 2004 och 2013 ökade lagföringarna med 131 procent.³⁵

Narkotikarelaterad dödlighet åldrar 15–64 per 1 000 000 invånare

Figur 7.

Källa: European Monitoring Centre for Drugs and Drug addiction, 2015.

Sveriges siffror anses ha ökat på senare år på grund av ändrade mät-rutiner. Det bör noteras att samma förklaring getts till Portugals siffror, som också ökat sedan 2006, dock från en betydligt lägre nivå. Jämförel-ser mellan länder, liksom över tid, bör visserligen tolkas med viss för-

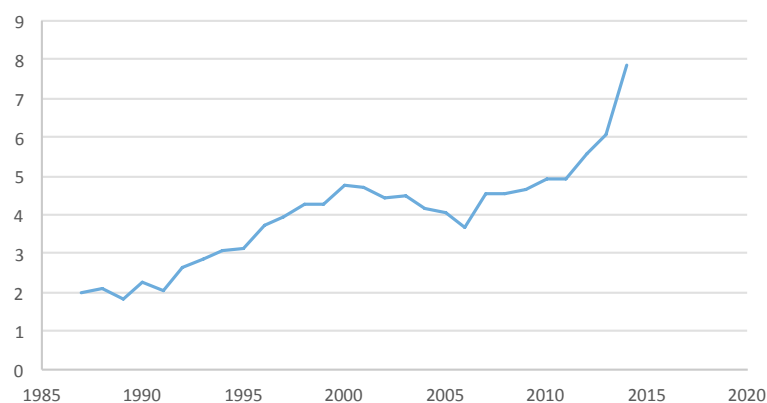
33. Linton (2015).

34. Klingspor (2007).

35. BRÅ (2016).

siktighet. Jämfört med genomsnittet i Europa skiljer sig Sverige på två sätt: dels genom att färre ungdomar uppger att de har provat narkotika, dels genom en dödlighet bland narkomaner som är bland Europas allra högsta (se figur 7).³⁶ De allra senaste åren, sedan 2006, har siffrorna över den drogrelaterade dödligheten i Sverige stigit ytterligare, till sina högsta nivåer någonsin; 2014 dog 765 personer av drogrelaterade orsaker (se figur 8).³⁷ Väsentligen ska denna ökning bero på ändrade mät-rutiner, även om en ökad dödlighet från nätdroger konstaterats.³⁸

Narkotikarelaterad dödlighet i Sverige

Figur 8. Åldersstandardiserade dödstal per 100 000 invånare
Källa: Socialstyrelsen (2015). Observera att Socialstyrelsen menar att den huvudsakliga delen av ökningen sedan 2006 beror på ändrade och förbättrade mätrutiner (Socialstyrelsen, 2016).

Det är tveksamt i vilken utsträckning någondera beror på den förda politiken. En världsomfattande WHO-studie om drogvänor visar inget samband mellan hårda straff mot bruk och innehav, och konsumtion. Droganvändning verkar snarare öka med välbefinnande än vara relaterad till vilken politik landet för.³⁹

För narkotikarelaterad dödlighet finns en stor osäkerhet om och i vilken mån de stigande siffrorna speglar ett ökat missbruk och vad som kan bero på ändrade rapporteringsrutiner och förmåga att mäta. Detta ska man ha i åtanke både vid utveckling över tid och vid jämförelser mellan länder.

Dock kan konstateras att ett land som Holland, som länge utmärkts av en mer tillåtande politik och bland annat tillåter cannabisrökning i så kallade coffee shops, enligt figur 7 ligger under det europeiska genomsnittet av andel döda i narkotikamissbruk. Ett annat exempel är Portugal, som avkriminaliserade personligt bruk av alla slags droger med start 2001. Bruket har inte utvecklats nämnvärt annorlunda jämfört med start 2001.

36. Hibell et al (2012) samt figur 7.

37. Socialstyrelsen (2015c).

38. Socialstyrelsen (2016).

39. Degenhardt et al (2008).

fört med närliggande Italien och Spanien och har ökat något för vuxna. Men Portugal skiljer ut sig genom att färre ungdomar (15–16 år) använder tyngre droger, och genom att injektionsbruk och annan problematisk droganvändning har minskat i Portugal, men ökat i Italien och Spanien. En tydlig effekt är också avlastningen för rättsväsendet och en minskande fängelsepopulation, där också drogmissbruket minskat markant, liksom en minskning av HIV-spridningen.⁴⁰ Så långt det går att jämföra tycks också Portugal ha mindre problem med det slags nya nättdroger som brukar kallas spice, än andra jämförbara länder.⁴¹

De amerikanska delstaterna Washington och Colorado beslöt att legalisera marijuana under 2012 och de första butikerna öppnade under 2014. Kritiker har försökt få det till att sjukdomsfall och trafikolyckor knutna till marijuana har ökat betydligt, men siffrorna de använder visar egentligen bara att fler trafikoffre och sjuka har spår av marijuana i blodet eller uppger att de använt det.⁴² I själva verket visar rapporter från Washington ett stabilt antal trafikolyckor, stabil våldsbrottslighet och att inte fler ungdomar än tidigare använder marijuana.⁴³ För Colorado har alla tre faktorerna minskat, även om trafikdödligheten minskat sedan tolv år dessförinnan.⁴⁴ I båda delstaterna ger marijuana-försäljning nu tiotals miljoner dollar i skatteintäkter och betydligt färre tas om hand för marijuanarelaterade brott.

Fortsatt nolltolerans och kriminalisering

Gabriel Wikström är en varm anhängare av den svenska politiken på narkotikaområdet, en ”balanserad och restriktiv linje” som politiken från 1970-talet och framåt kallas i regeringens strategidokument. Målet är ett narkotikafritt samhälle och Wikström är kritisk till alla förslag om legalisering och avkriminalisering.

Till skillnad från Portugal har Sverige ett växande problem med nättdroger och svaret från Wikströms sida är att snabbare förbjuda de nya substanser som tas fram. Det påpekas att Sverige har en av de snabbaste processerna i Europa när det gäller narkotikaklassning.⁴⁵ Invändningen att snabbare förbud bara ökar osäkerheten för brukare med de ännu nyare preparat som snabbt tas fram i dess ställe beaktas inte, eftersom droger enligt den svenska ideologin om ett narkotikafritt samhälle ju inte ska förekomma.

Även förslag om att avkriminalisera eget bruk av marijuana, vilket ligger bakom den stora ökningen av antalet lagförda sedan 1997, avvisas av Gabriel Wikström:

40. Hughes & Stevens (2010).

41. Ingraham (2015).

42. Belville (2015).

43. Drug Policy Alliance (2015a).

44. Drug Policy Alliance (2015b).

45. Regeringskansliet (2014).

– Det allvarligaste vore att i en tid när legalisering av narkotika diskuteras globalt och där många länder tillåter att det är helt okey att röka på en vardagskväll. Skulle vi från statligt håll då föra fram att nu ska vi legalisera eget bruk, så riskerar det skicka en väldigt tvetydig signal, inte minst till unga, om vad som egentligen gäller här. Som lagstiftningen fungerar i dag, så fungerar den framför allt som en signal om att narkotika har inte en naturlig plats i det svenska samhället.⁴⁶

Några steg i europeisk riktning har dock tagits under Gabriel Wikströms tid som minister. Villkoren för att narkomaner ska kunna få rena sprutor från sjukvården (staten har förbjudit försäljning av rena sprutor) ska förbättras för att undvika spridning av HIV och hepatit. Nu ska inte längre kommuner ha veto mot en sådan policy, utan de landsting eller regioner som så vill ska kunna genomföra sådana projekt. Wikström uppmuntrar detta och hänvisar till Världshälsoorganisationen (WHO), FN:s HIV-program och Världsbanken som utvärderat och rekommenderar sprututbyten.⁴⁷

Föreslagna förbud:

- Saknas.

Föreslagna liberaliseringar:

- Kommuners veto mot att landsting kan erbjuda fria sprutor ska upphävas från 2017.

Mat och vikt: Nej till fettskatt

Bakgrund: Inte längre en tickande bomb

2004 gick Morgan Spurlocks film *Super Size Me* upp på biograferna. För att vara en dokumentärfilm om en person som äter sig fet på McDonald's-restaurant var den en stor framgång. Men så var också farhågor om en "fetmaepidemi" på kokpunkten. I Sverige talades det om "fetmabomben" med "förestående katastrofala effekter på folkhälsan". I USA beskrev en av de ledande forskarna, Kelly Brownell, det urbana livet som en förgiftad mat- och aktivitetssmiljö, som kommer att skada "nästan 100 procent av befolkningen".

Den socialdemokratiska regeringen och folkhälsominister Morgan Johansson lät tillsätta en utredning som 2005 lade fram hela 79 förslag. Bland annat krävdes en "kartläggning av livsmedelstillgängligheten (exempelvis utbud av och pris på nyckelhålsmärkt mat, frukt, grönsaker och energitäta livsmedel)", man ville "inventera behovet

46. Liljesson (2015).

47. Wikström (2015b).

av faciliteter för motion och spontanidrott under beaktandet av jämställdhet och jämlikhet” och ta fram en ”satsning på metoder för att uppmuntra människor att regelbundet använda trappan”. En särskild skatt på fet mat skulle utredas, folkhälsoråd skulle bildas, maten för äldre och skolbarn bli smalare och stadsplaneringen kompletteras med ”hälsokonsekvensbedömningar”.⁴⁸

Storbritannien gick nog allra längst. Den statliga tankesmedjan Foresight förutsåg 2007 en fördubbling av andelen feta inom 40 år. Man var för att hindra detta till och med beredd att sätta unga människor i läger om de var för feta:

Elektroniska ransoneringskort med en ”fettkvot” skulle kunna hålla närmare uppsikt över feta människors matinköp och ransonera specifika artiklar; de skulle till och med kunna användas för att identifiera överviktiga tonåringar som skulle skickas till statligt drivna ”fitness”-läger över sommaren. (Curry and Kelnar 2004)⁴⁹

Så här omkring tio år senare har det mesta av hysterin avtagit och de politiska planerna rann väsentligen ut i sanden. Redan då konstaterades exempelvis av Socialstyrelsen att den stora gruppen så kallat överviktiga (BMI 25–30) hade få överrisker för sjukdomar.⁵⁰ Dess tidigare generaldirektör, professor emeritus Kjell Asplund, skrev 2008 att det larmats om ökande fetma i ett kvartssekel. ”Det paradoxala är att de flesta fetmarelaterade sjukdomarna minskat (eller i vissa fall förblivit oförändrade) under denna tid. Det är uppenbart att fetmans negativa effekter på folkhälsan antingen har överdrivits eller uppvägts av andra, gynnsamma faktorer.”⁵¹

Så kan vi också konstatera att den grasserande ”epidemin” har avstannat. Sverige har som framgår av figur 9 fått något högre andel med fetma även under 2000-talet. Men andelen unga vuxna, 16–29 år, som har fetma eller övervikt har inte förändrats under de senaste tio åren. Det finns inte heller någon skillnad bland 30–40-åringar.⁵² Bland 8-åriga barn har fetman legat stabil sedan 2000-talet och minskar nu i Stockholmsområdet i vad som tros vara ett trendbrott.⁵³

48. Livsmedelsverket & Folkhälsoinstitutet (2005).

49. Government Office for Science and Department of Health (2007) (min översättning).

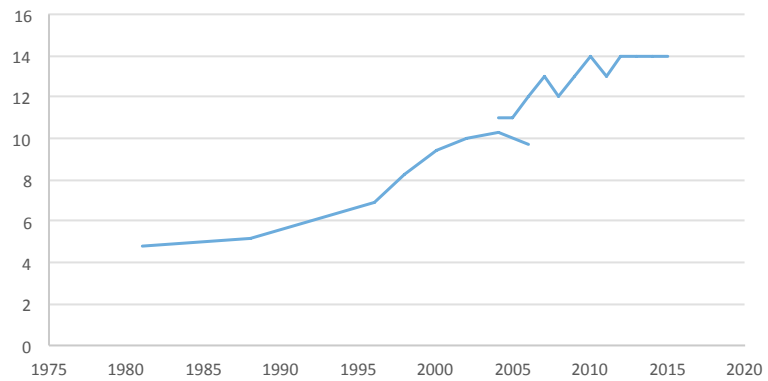
50. Socialstyrelsen (2006).

51. Asplund (2008).

52. Folkhälsomyndigheten (2014).

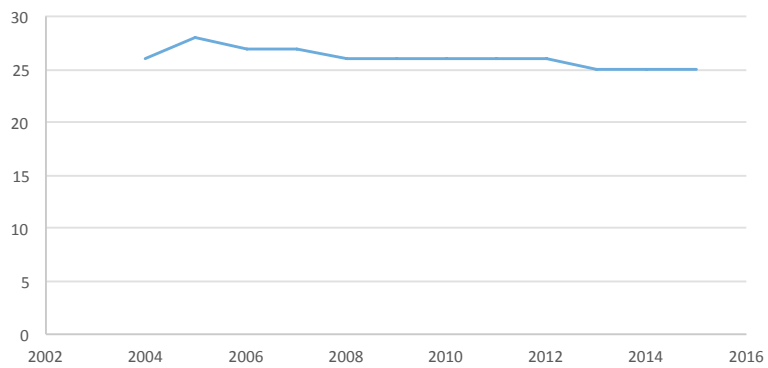
53. Bratt (2014).

Andel av befolkningen som lider av fetma

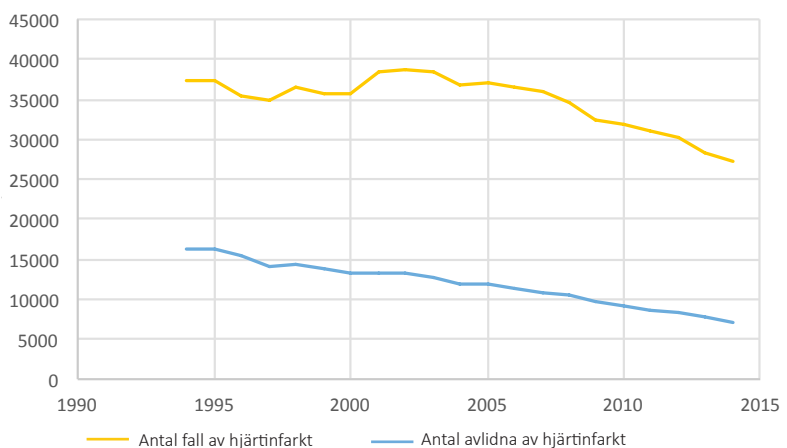
Figur 9.
Källa: SCB, Folkhälsomyndigheten (2015).

Andel med besvär av övervikt och fetma

Figur 10.
Källa: Folkhälsomyndigheten (2015).

Antal fall och antal dödsfall i hjärtinfarkt

Figur 11.
Källa: Socialstyrelsen (2015).

Hälsan har blivit bättre trots att befolkningens vikt har ökat. Som framgår av diagrammet i figur 10 har allt färre hälsoproblem på grund

av sin vikt. Dödligheten i hjärtinfarkter, en riskfaktor vid fetma, har minskat under hela perioden 1994–2014, inte bara genom bättre vård utan även insjuknandet har minskat (se figur 11).

USA har inte sett någon signifikant förändring i andelen feta 2003–2004 och 2011–2012, vare sig bland ungdomar eller vuxna. I några åldersgrupper bland barn minskar förekomsten av fetma.⁵⁴ I Storbritannien minskade ökningstakten kraftigt 2001, även om andelen feta fortfarande ökar något är det inte jämförbart med ökningen på 1990-talet.⁵⁵ Extrapoleringar för kommande decennier baserade på tidigare ökningstakt var alltså kraftigt överdrivna.

Även om fetman ökat också här har Sverige en låg andel feta i befolkningen jämfört med de flesta andra rika länder.⁵⁶ Samtidigt visar Nanny State Index 2016 att Sverige inte utmärker sig med några större restriktioner på livsmedelsområdet.

Wikström håller sig för skatt

Gabriel Wikström, som talat sig varm för höga och höjda skatter på andra områden som tobak och alkohol, har varit välgörande tydlig i diskussionen om en fett- eller sockerskatt:

”[E]n särskild skatt på fet eller onyttig mat är inte någonting som regeringen överväger.” På detta område har vi sett få konkreta förslag, och inga av de förbud, skatter och pekpinningar som präglar tobaks- och alkoholpolitiken. Tvärtom talas i ytterst allmänna termer om att stödja idrottande och minska ojämlikhet.⁵⁷ Det är inte utan att det känns befriande.

Föreslagna förbud:

- Saknas.

Föreslagna liberaliseringar:

- Saknas (men fett- och sockerskatt avvisas).

Spel: Mycket på spel för Wikströms särintressen

Bakgrund: Spelandet minskar

Andelen svenskar som spelar om pengar under ett år har (som framgår av figur 12) minskat sedan slutet av 1990-talet och under hela 2000-talet.⁵⁸ Under 2015 var det 58 procent av svenskarna som någon gång satsade pengar på spel, en minskning med 2 procentenheter sedan 2014. Omkring 2 procent av vuxna svenskar bedöms ha problem

54. Ogden et al (2014).

55. Public Health England (2016).

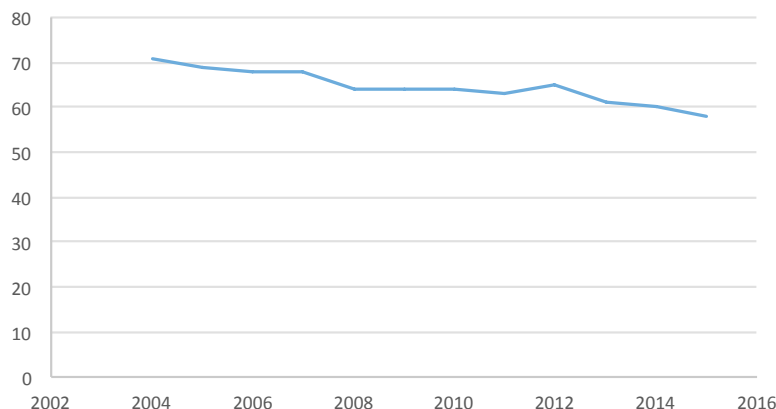
56. OECD (2014).

57. Wikström (2015c).

58. Folkhälsomyndigheten (2015).

med sitt spelande. Denna andel var oförändrad mellan 1998 och 2008. Av dessa 2 procent anses en sjundedel ha så allvarliga spelproblem att man troligen behöver behandling.⁵⁹ Globalt sett tycks andelen spelberoende ha minskat något på senare år.⁶⁰

Andel som spelat om pengar senaste 12 månaderna, % av befolkningen

Figur 12.
Källa: Folkhälsomyndigheten (2015).

Spelmarknaden har under dessa år ökat i omfattning. Spelandet ökade med cirka 16 procent i volym mellan 2003 och 2011.⁶¹ Den tillståndsgivna spelmarknadens omfattning bedöms ha legat relativt still under senare år, men ökade liksom det oregistrerade spelandet under 2015. Ironiskt nog ett år då spelreklamen minskade i omfattning.⁶²

Trots intensiva reklamkampanjer för nätspel hos utländska sajter är traditionella spel och aktörer dominerande. Landbaserat spelande står fortfarande för 64 procent av spelmarknaden. Nätspelet har dock gått från 28 procent av spelandet 2010 till 36 procent 2014. Även på nätet använder 55 procent främst statliga Svenska Spel och 14 procent främst statliga ATG (se figur 13). Den största utländska aktören Unibet är störst hos 4 procent och övriga aktörer ligger mellan 1 och 2 procent.⁶³ Räknar man omsättning blir bilden dock annorlunda. Lotteriinspektionen bedömer att spel hos oregistrerade företag på nätet omsätter något mer än spel hos registrerade företag på nätet.⁶⁴

59. Statens folkhälsoinstitut (2010b).

60. Williams, Volberg & Stevens (2012).

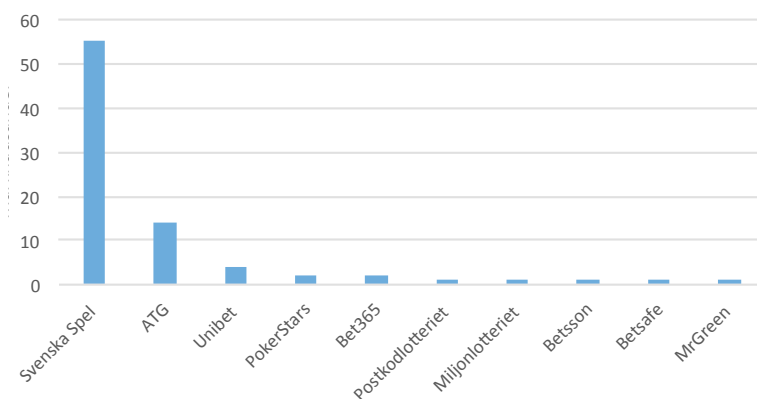
61. Riksrevisionen (2012).

62. Lotteriinspektionen (2016).

63. Lotteriinspektionen (2015a).

64. Lotteriinspektionen (2016).

Främsta spelsajt

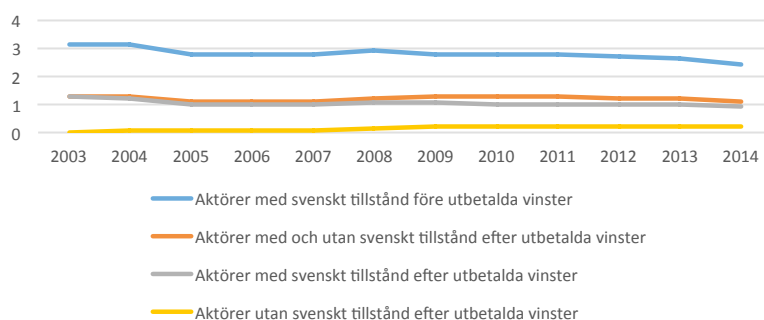

Figur 13. Öppna svar på frågan: När du spelar på Internet, vilken spelsajt spelar du främst på då? Notera dock att summorna folk spelar för på nätet är något mindre för de statliga och tillståndsgivna sajterna sammantaget, än för de oregistrerade spelföretagen sammantaget.

Källa: Lotteriinspektionen/Novus (2015).

Öppna svar på frågan: När du spelar på Internet, vilken spelsajt spelar du främst på då? Notera dock att summorna folk spelar för på nätet är något mindre för de statliga och tillståndsgivna sajterna sammantaget, än för de oregistrerade spelföretagen sammantaget. Aktörer utan svenskt tillstånd bedöms, som figur 14 visar, ha omkring 20 procent av den totala spelmarknaden, samtidigt som de står för omkring 70 procent av reklaminvesteringarna. Vuxna svenskar spenderar i genomsnitt 0,2 procent av sin disponibla inkomst hos dessa aktörer netto (det vill säga efter utbetalda vinster). Denna andel var så gott som noll 2003 och har därefter vuxit, samtidigt som svenskar lägger ungefär samma andel av sin disponibla inkomst på spel under hela perioden 2003–2014.⁶⁵

Spel som andel av disponibel inkomst (%)

Figur 14.
Källa: Lotteriinspektionen (2015).

65. Lotteriinspektionen (2015b).

Spelmarknaden är intressant därför att vi under ett drygt decennium bevittnat en veritabel explosion av spelformer tillgängliga för allmänheten. Vi har sett vinstdrivna aktörer ta marknadsandelar på nätet och dominera reklammarknaden. Ändå finns få indikationer på ett ökat problemspelande, det verkar ha varit lika stort på bingohallarnas, stryktipsets och folkrörelselotteriernas tid. Svenskarna lägger inte en större del av sin disponibla inkomst på spel och andelen som alls spelar minskar under samma period som utbudet ökar.

Regeringen vill införa nätcensur för att skydda partiets pengar

Behovet av nya regleringar och förbud tycks allt annat än akut på spelområdet, åtminstone inte ur ett folkhälsoperspektiv. Värre är det ur andra perspektiv.

Eftersom företag med bas utomlands tagit en del av det växande spelandet på nätet (och Postkodlotteriet etablerat sig bland lotterispelen) har spelandet minskat hos andra. Bland annat har det stora 1990-talslotteriet Bingolotto förlorat kunder. I denna kategori finns även två aktörer med stark koppling till Gabriel Wikström.

Nykerhetsorganisationen IOGT-NTO får omkring 90 procent av sina intäkter från spelbolaget Miljonlotteriet. Det handlar om 1,5 miljarder bara under 2000-talet, men omsättningen har trots etablering på nätet minskat under senare år.⁶⁶ I en liknande situation är Socialdemokraternas ungdomsförbund, SSU. A-lotterierna med profilspelet Kombilotteriet delade 2011 ut 52,5 miljoner åt Socialdemokraterna, och 40,9 miljoner åt SSU. Det är omkring en femtedel av partiets totala intäkter, men en betydligt högre andel av SSU:s.⁶⁷

När det talas om att spel ger pengar till "folkrörelserna" betyder det i praktiken spelmiljoner till nykerhetsrörelsens lobbyverksamhet och socialdemokratisk opinionsbildning. Miljonlotteriet och Kombilotteriet har på senare år fått se sina marknadsandelar minska i takt med att folk spelar mer på nätet och mindre på traditionella skrapspel och lotterier.⁶⁸

Undra på att regeringen förbereder några av sina mest drakoniska förslag just på detta område. De har tillsatt en utredning om att ge licens också till de utländska aktörer som i dag de facto organiserar spel för svenskar. De ska kunna bli legala aktörer som betalar skatt i Sverige, följer svenska annonskrav med mera. Samma utredning ska dock pröva långtgående åtgärder mot aktörer utan licens. De ska kunna blockeras för svenska internetanvändare, i praktiken internetcensur.

66. Uppgiften 1,5 miljarder (Zaitzowsky Rundgren, 2014b) och spelintäkterna står för omkring 90 procent (Andersson, 2009).

67. Ahlkvist (2012).

68. Andersson (2014) samt Lotteriinspektionen (2016).

Även betalningar till dessa spelaktörer ska spärras.⁶⁹ Utredningen ska vara klar senast 31 mars 2017.

En relaterad fråga är också spelföretagens möjligheter att annonsera och svenska mediers möjlighet att få intäkter från sådana annonser. Med legala spelföretag skulle en större del av annonseringen ske i andra medier än reklamkanaler i tv med bas utomlands, men å andra sidan lär åtgärderna bli strikta mot medier som publicerar annonser eller odds för spelföretag utan licens. Frågan har tagits upp i en utredning om så kallat främjandeförbud, men inga förslag har lagts fram.⁷⁰

Medan problematiskt spelande definieras som ett folkhälsoproblem är inte Gabriel Wikström ansvarig för förslagen att reglera spelmarknaden. De kommer från civilminister Ardalan Shekarabi, en annan tidigare SSU-ordförande. Eftersom spel ingår i folkhälsoområdet har de inkluderats i denna rapport.

Föreslagna förbud:

- Förbud för svenska internetanvändare att komma åt spelföretag utan svensk licens.
- Förbud för banker att förmedla betalningar från svenskar till spelföretag utan svensk licens.
- Annonsförbud för spelföretag utan licens i Sverige.

Föreslagna liberaliseringar:

- Licens för spel ska kunna ges även till företag och inte bara till staten och folkrörelser. (I praktiken kan svenskar redan i dag spela hos dessa aktörer eller starta spelföretag med säte i andra europeiska länder utan licensens eventuella restriktioner.)

69. Hansell (2015).

70. SOU 2015:34.

Vad vill allianspartierna?

Alliansens tid vid makten bjöd inte många liberaliseringar på folkhälsoområdet.⁷¹ En ny alkoholutredning fick inte ens pröva Systembolagets monopolställning. Bland dess förslag fanns dock en liten utvidgning i serveringstillstånden. Även sushirestauranger, men fortfarande inte hamburgerrestauranger, anses numera uppfylla villkoren för att få servera alkohol till maten. Skatterna på tobak och alkohol höjdes ofta, men nya förbud lyste under åtta år med sin frånvaro, till och med på tobaksområdet. Folkpartiet (nu Liberalerna) fick igenom en utredning om förbud som skulle hindra folk från att importera kvalitetsviner, men den lämnades utan åtgärd. Två utredningar tillsattes å andra sidan för att hitta en modell för gårdsförsäljning av alkohol.

Hur allianspartierna ställer sig till Gabriel Wikströms långa rad av förbudsförslag är svårt att sia om, då de flesta inte lagts fram i riksdagen ännu. Glädjande nog har både Kristdemokraterna och Liberalerna satt ner foten mot rökförbud utomhus.

– Att inte röka i busskuren och i lekparken tillhör allmänt hyfs men vi ska inte ålägga polisen att lägga sin tid på att bötfälla rökare, sade Kristdemokraternas tidigare gruppleadare Emma Henriksson när regeringen tillsatte sin utredning.⁷² Liberalernas Erik Ullenhag har avvisat förslagen om rökning utomhus och att förbjuda smakinformation på snusdosor som löjeväckande och moraliserande efter att utredningen blivit klar.⁷³ Moderaternas socialpolitiska talesperson Cecilia Widegren avvisar utredningens förslag om rökförbud utomhus.⁷⁴ Det är ett välkommet besked eftersom partiet tidigare har svajat i frågan.⁷⁵ Centerpartiet har inte uttalat sig om utredningsförslagen, men har stämmobeslut på att verka för ett rökfritt Sverige.⁷⁶ Även kring de alkoholförbud som Gabriel Wikström förbereder finns det risk för borgerlig splittring. Enligt IOGT-NTO:s tidning Accent ska alliansministrar från KD, C och L ha uttalat sig positivt om att inskränka alkoholreklam, men det lades inga sådana förslag från alliansregeringen, och Gabriel Wikströms ambition är att förbjuda så mycket som möjligt.⁷⁷

Vad gäller möjligheterna för privatimport av alkohol har Fredrik Schulte (M) ställt en kritisk interpellation till Gabriel Wikström om hans avsikter att gå vidare med restriktiva förslag från Alkoholleveransutredningen. Schulte skriver att "[d]e svenska företag som säljer vinleveranser över nätet verkar genom EU:s fria rörlighet för varor och

71. Se mer i Svensson (2008).

72. Kristdemokraterna (2015).

73. Ullenhag (2016).

74. TT (2016).

75. Wennerholm (2015).

76. Centerpartiet (2015).

77. Ekeröth (2014).

tjänster” och är kritisk mot restriktioner för denna verksamhet.⁷⁸ Hur övriga allianspartier ställer sig är oklart. Även Liberalernas Barbro Westerholm har ställt en kritisk fråga till Wikström, men i det fallet rörde det varför alkoholhaltig glass i dag får säljas i vanliga butiker.⁷⁹

Att avskaffa det kommunala vetot mot sprututbyte har stöd av Centerpartiet och Liberalerna efter stämmobeslut under 2015. Moderaternas Cecilia Widegren, som nu är socialpolitisk talesperson, motionerade 2014 enskilt om att helt förbjuda sprututbyten. ”Det kan aldrig finnas tillräckligt starka skäl till att dela ut sprutor till en narkoman”, skrev hon då.⁸⁰ Om detta är Moderaternas linje i dag är oklart, liksom hur Kristdemokraterna ställer sig till att avskaffa det kommunala vetot mot sprututbyten.

Frågan om blockering av utländska spelsajter är en långkörare och var aktuell i ett utredningsförslag redan 2008. Det avvisades då av samtliga allianspartier.⁸¹

Ska man se någon fördel i den strida ström av förbudsförslag som förbereds från regeringshåll är det att de eventuellt öppnar möjligheter för Alliansen att fälla regeringen. Det borde i sin tur kunna lägga grunden för en mer frihetlig retorik och politik på folkhälsoområdet.

78. Schulte (2015).

79. Westerholm (2015).

80. Widegren (2014).

81. TT (2008).

Slutsatser

18 nya förbud, och med en välvillig tolkning möjligen två liberaliseringar. Den summeringen säger mycket om den sittande regeringens och Gabriel Wikströms ideologiska linje.

Lika talande är motiveringarna. Wikström talar om att mobilisera all kreativitet – för att hitta vägar att kunna förbjuda också sådant som egentligen skyddas av grundläggande fri- och rättigheter som yttrandefrihet och näringsfrihet. Wikström gör också gemensam sak med lobbyorganisationer som vill motverka allt bruk av alkohol och tobak, en ideologisk uppfattning som går långt bortom folkhälsoskäl. Inte i en enda artikel, en enda intervju eller ett enda dokument nämner Gabriel Wikström något om värdet av att människor får bestämma själva, ens över dessa vardagslivets nöjen. Detta trots att självbestämmande är en konstaterad folkhälsofaktor, i exempelvis arbetslivet.

Samtidigt visar utvecklingen i Sverige och Europa just att kopplingen mellan restriktioner och hälsa väsentligen är fiktiv. Sverige har inte den lägsta andelen rökare tack vare långtgående restriktioner, utan sannolikt delvis tack vare att exempelvis snus är tillåtet. Sverige har en låg andel ohälsosamt feta trots att vi väsentligen saknar restriktioner och skatter på livsmedelsområdet. Spelmissbruket minskar i världen och ökar vad vi vet inte i Sverige, trots att spelutbudet är oerhört mycket större och mer varierat i dag och trots att vinstdrivna företag gör reklam för sina spelsajter.

Detta och att Sverige redan är ett samhälle med betydande restriktioner för att äta, röka och dricka, talar för att regeringen med Gabriel Wikström som folkhälsominister är på helt fel väg. En väg vald med hänsyn till offentligt stödda särintressen och en extrem renlevnadsideologi, men där inte ens folkhälsoskäl längre anføres som ursäkt för att få förbjuda allt mer. Där grundläggande fri- och rättigheter anses vara hinder som med alla medel ska kringgå, och där människors frihet att välja inte ens anses värd att nämna.

Källförteckning

- Ahlkvist, Pontus (2012), Utnyttjar unga – Kassako åt S. *Aftonbladet*, 26 november.
- Andersson, Pierre (2009), Lotteripengar hotas av ny utredning. *Accent*, 12 januari.
- Andersson, Pierre (2014), Miljonlotteriet minskar omsättningen. *Accent*, 26 augusti .
- Asplund, Kjell (2008), Larmen om fetmabomb är kraftigt överdrivna. *DN Debatt*, 11 augusti.
- Belville, Russ (2015), Kevin Sabet is misleading you again about marijuana legalization. *Huffington Post*, 24 september.
- Bolinder, Gunilla (2012), Snusning en kontroversiell folkhälsofråga. *Läkartidningen*, nr 11.
- Bratt, Anna (2014), Trendbrott : här minskar barns övervikt. *Dagens Nyheter*, 8 juli.
- BRÅ (2011), *Det dödliga våldets utveckling – fullbordat och försök till dödligt våld i Sverige på 1990- och 00-talet*, Rapport 2011:5. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (BRÅ).
- BRÅ (2016), Narkotikabrott, tillgänglig 2016-03-26, <<http://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/narkotikabrott.html>>.
- CAN (2010), *Drogutvecklingen i Sverige 2010*. Rapport 125. Stockholm: CAN.
- Centerpartiet (2015), *Ett rökfritt Sverige*, motion 5:34, Partistämman i Falun.
- Chapman, Simon (2016), *Ten myths about smoking that will never die*. The Conversation 10 mars.
- Degenhardt L, Chiu WT, Sampson N, Kessler RC, Anthony JC, et al (2008), Toward a global view of alcohol, tobacco, cannabis, and cocaine use : findings from the WHO World Mental Health Surveys. *PLoS Med*, 5(7): e141.
- Drug Policy Alliance (2015a), *Marijuana legalization in Washington state : one-year status report*, 7 juni.
- Drug Policy Alliance (2015b), *Marijuana legalization in Colorado after one year of retail sales and two years of decriminalization*, 6 januari.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug addiction. Tillgänglig 2016-03-24, <<http://www.emcdda.europa.eu/>>.
- Ekeroth, Eva (2014), Ministrar vill skärpa regler för alkoholreklam, *Accent*, 25 augusti.
- Ekeroth, Eva (2015), Minister lovar krafttag i alkoholpolitiken, *Accent*, 7 december.
- Folkhälsomyndigheten (2014), *Fler har fetma och övervikt*. 25 februari.
- Folkhälsomyndigheten (2015), *Spel om pengar – ett folkhälsoproblem*.
- Folkhälsomyndigheten (2016), *Nationella folkhälsoenkäten*.
- Giljam, Hans (2012), Rökstopp ger snabba hälsovinster, *Läkartidningen* nr 11.
- Government Office for Science and Department of Health (2007), *Tackling obesities : future choices*, 17 oktober.
- Hansell, Bengt (2015), *Att kunna blockera spelsajter utreds*. Sveriges Radio, 24 september.
- Hibell, Björn, Guttormsson, Ulf, Ahlström, Salme, Balakireva, Olga, Bjarnason, Thoroddur et al (2012), *The 2011 ESPAD report – substance use among students in 36 countries*. CAN.

- Hufvudstadsbladet (2015), EU-domstol: Finland får förbjuda distansförsäljning av alkohol, 12 november.
- Hughes, Caitlin & Stevens, Alex (2010), What can we learn from the Portuguese decriminalization of illicit drugs?. *British Journal of Criminology* (Oxford University Press), nr 50, 27 juli.
- Ingraham, Chris (2015), Portugal decriminalised drugs 14 years ago – and now hardly anyone dies from overdosing. *The Independent*, 7 juli.
- Johansson, Lennart (2008), *Staten, supen och systemet : svensk alkoholpolitik och alkoholkultur 1855–2005*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Joksic G, Spasojevic-Tisma V, Antic R, Nilsson R & Rutqvist LE (2011), Randomized, placebo-controlled, double-blind trial of Swedish snus for smoking reduction and cessation. *Harm Reduction Journal*, 8(1):25, 13 september.
- Klingspor, Klara (2007), *Narkotikastatistik 2006*. Rapport 2007:24. Stockholm: BRÅ.
- Kristdemokraterna (2015), Rökning är inte ett polisärende, 18 februari, tillgänglig 2016-03-27, <<https://www.kristdemokraterna.se/Media/Nyhetsarkiv/Rokning-ar-inte-ett-polisarende/>>.
- Liljesson, Sven (2015), Ministern: vi avkriminaliserar inte : intervju för KRIS (Kriminellas rätt i samhället), 27 november. Tillgänglig 2016-03-26, <<http://kris.a.se/2015/11/ministern-vi-avkriminaliserar-inte/>>.
- Linton, Magnus (2015), *Knark – en svensk historia*. Stockholm: Atlas.
- Livsmedelsverket & Folkhälsoinstitutet (2005), *Underlag till handlingsplan för goda matvanor och ökad fysisk aktivitet i befolkningen*.
- Lotteriinspektionen (2015a), *Allmänheten om spel – 2015*. Novus, 26 oktober.
- Lotteriinspektionen (2015b), *Spelmarknaden i siffror*.
- Lotteriinspektionen (2016), *Reglerade svenska spelbolag ökar sin omsättning via internet*. Pressmeddelande 9 februari.
- Molin, Peder (2011), *Systembolaget anklagas för polisanmälan*, handlavin.se, 19 november, tillgänglig 2016-03-26, <<http://handlavin.blogspot.se/2011/11/systembolaget-anklagas-for-polisanmalan.html>>.
- Norström, Thor & Skog, Ole-Jørgen (2001), *Effekter av lördagsöppna systembolagsbutiker – uppföljning av de första tio månaderna*. Prop 2000/01:97 bilaga 3.
- OECD (2014), *Obesity update 2014*, juni. Tillgänglig 2016-03-26, <<http://www.oecd.org/health/Obesity-Update-2014.pdf>>.
- Ogden, Cynthia L, Carroll, Margaret D, Kit, Brian K & Flegal, Katherine M (2014), Prevalence of childhood and adult obesity in the United States, 2011–2012. *JAMA*, nr 8 26 februari, vol 311.
- Public Health England (2016), *UK and Ireland prevalence and trends*. Tillgänglig 2016-03-26, <https://www.noo.org.uk/NOO_about_obesity/adult_obesity/UK_prevalence_and_trends>.
- Ramstedt, Mats (red) (2010), *Tal om alkohol 2010 : en statistisk årsrapport från Monitor-projektet*. Forskningsrapport nr 60. Sorad.
- Regeringskansliet (2014), *Möte om åtgärder mot spice*. Pressmeddelande, 19 december.
- Regeringskansliet (2015a), *Insatser för minskad rökning*. Pressmeddelande, 3 mars. Regeringskansliet (2015b), *Intresseorganisationer stöder regeringens tobakspolitik*. Pressmeddelande, 1 juni.

Regeringskansliet (2016), "Tobacco endgame" en del av regeringens ANDT-strategi. Pressmeddelande 9 februari.

Riksrevisionen (2012), *Spelberoendet riskerar att öka*. Pressmeddelande 29 juni.

SCB (2013), *Lägst andel rökare i Sverige och Island*. Nr 2013:60. Tillgänglig 2016-03-26, <http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Lagst-andel-rokare-i-Sverige-och-Island/>.

Schulte, Fredrik (2015), *Alkoholleveransutredningen*. Interpellation 2014/15:442, 17 mars.

Snowdon, Christopher (2014), *Closing time : who's killing the British pub?*. IEA Briefing 2014:08.

Socialstyrelsen (2006), *Folkhälsa – lägesrapport 2005*, nr 2006-131-7.

Socialstyrelsen (2015a), *Dödsorsaker 2014*.

Socialstyrelsen (2015b), *Hjärtinfarkter 1994–2014*.

Socialstyrelsen (2015c), *Ökat antal drogrelaterade dödsfall*, 18 augusti, tillgänglig 2016-03-26, <<http://www.socialstyrelsen.se/nyheter/2015augusti/okatantaldrogrelateradedodsfall>>.

Socialstyrelsen (2016), *Många orsaker bakom narkotikadöd*, 29 februari, tillgänglig 2016-03-26, <<http://www.socialstyrelsen.se/nyheter/2016/mangaorsakerbakomnarkotikadod>>.

SOU 2014:58 *Privat införsel av alkoholdrycker : tydligare regler i konsekvens med svensk alkoholpolitik*.

SOU 2015:34 *Ett effektivare främjandeförbud i lotterilagen*.

SOU 2016:14 *En översyn av tobakslagen – nya steg mot minskat tobaksbruk*.

Statens folkhälsoinstitut (2003), *Ansvarsfull alkoholservering m.m. : rapportering av ett regeringsuppdrag*. Rapport 2003:36.

Statens folkhälsoinstitut (2010a), *Kartläggning av åtgärder för barn och ungdomar i risksituationer 2010*. R 2010:10.

Statens folkhälsoinstitut (2010b), *Spel om pengar och spelproblem i Sverige 2008/2009 – huvudresultat från SWELOGS befolkningsstudie*. R 2010:23.

Svensson, Mattias (2008), *John Stuart Mill vs den borgerliga regeringens folkhälsopolitik*. Stockholm: Timbro.

Sveriges Radio (2015), *Wikström vill att fler ska välja en vit jul*. P4 Västmanland, 21 december.

SVT Nyheter (2015), *Rökning utomhus kan bli olagligt*, 19 februari.

Tobaksfakta (2016), *Tobaksutredaren föreslår: ny lag om e-cigarett i höst*.

Tobaksfakta, 1 mars, tillgänglig 2016-03-26, <<http://tobaksfakta.se/nyheter/tobaksutredaren-foreslar-ny-lag-om-e-cigarett-i-host/>>.

Trolldal, Björn & Leifman, Håkan (2015), *Hur mycket dricker svensken? : registrerad och oregistrerad alkoholkonsumtion 2001–2014*. CAN rapport 152.

TT (2008), *Nätblockering kan stoppa spelförslag*. *Dagens Nyheter*, 16 december.

TT (2016), *Rökning kan förbjudas utomhus*. *Helsingborgs Dagblad*, 1 mars.

Ullenhag, Erik (2016), *Tobaksutredningen är moraliserande*, intervju i SVT, 14 mars, tillgängligt 2016-03-27, <<http://www.svtplay.se/klipp/7153351/l-tobaksutredningen-ar-moraliserande>>.

Vit juls hemsida, <<http://www.vitjul.se/ambassador/gabriel-wikstrom/>>, tillgänglig 2016-03-26.

Wennerholm, Magnus (2015), *Moderaterna ändrar besked om rökförbud*. SVT Nyheter Väst, 29 maj.

- Westerholm, Barbro (2015), *Olika lagstiftning för alkoholhaltiga drycker och alkoholhaltiga preparat*. Fråga 2015/16:288, 9 november.
- Widegren, Cecilia (2014), *Sprututbyte*. Motion till riksdagen 2014/15:427 6 november.
- Wikström, Gabriel (2015a), Interpellationsdebatt 28 april 2015, anf 130. Apropå en interpellation (2014/15:442) från Fredrik Schulte (M).
- Wikström Gabriel (2015b), Dags att kartlägga för att rädda liv. *Expressen Debatt*, 11 maj.
- Wikström, Gabriel (2015c), Fettskatt är inte rätt svar på en klassfråga. *Aftonbladet debatt*, 25 maj.
- Wikström, Gabriel & Carlstedt, Anna (2014), Vi stänger dörren för gårdsförsäljning av vin. *Aftonbladet Debatt*, 12 december.
- Williams, RJ, Volberg, RA & Stevens, RM (2012), *The population prevalence of problem gambling : methodological influences, standardized rates, jurisdictional differences, and worldwide trends*. Ontario Problem Gambling Research Centre.
- Zaitzewsky Rundgren, Maria (2014a), SSU:s nya ordförande: Jag har många lärdomar från nykterhetsrörelsen. *Accent*, 22 oktober.
- Zaitzewsky Rundgren, Maria (2014b), Miljonlotteriet fyller 50 år. *Accent*, 18 november.